

Şagirdlərdə vətənpərvərlik hissinin inkişaf etdirilməsində folklor nümunələrinin rolu

Leyla Həsənova

Müəllim, Filologiya fakültəsi, Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti. Azərbaycan.

E-mail: leylamuzi@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0006-9057-9205>

XÜLASƏ

Xalq ədəbiyyatı şagirdlərə cəsarət, qorxmazlıq, dürüstlük, vətən sevgisi, xalqın mənəvi dəyərlərinə hörmət, təbiəti sevmək və qorumaq kimi nəcib hissləri aşılamaq baxımından müstəsna imkanlara malikdir. Bunun əsas şərtlərindən biri, bəlkə də başlıcası müəllimlərin pedaqoji qabiliyyətidir. Bütün bunlar onu deməyə əsas verir ki, şifahi xalq ədəbiyyatının tədrisi prosesində şagirdlərə əxlaqın bütövlüyünü təmin etməyə imkan verən etnopedaqoji nümunələrdən və düzgün iş metodlarından istifadə etmək lazımdır.

AÇAR SÖZLƏR

folklor, tədris, şagird, vətənpərvərlik, inkişaf

MƏQALƏ TARİXÇƏSİ

Göndərilib: 02.04.2024

Qəbul edilib: 13.05.2024

The Role of Folklore Examples in Developing Students' Sense of Patriotism

Leyla Hasanova

Teacher, Faculty of Philology, Azerbaijan State Pedagogical University. Azerbaijan.

E-mail: leylamuzi@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0006-9057-9205>

ABSTRACT

Using examples of folk literature, it is possible to instill in students such noble feelings as courage, fearlessness, honesty, love of country, respect for the moral values of the people, love and protection of nature. One of the main conditions for this is the teacher's pedagogical skills. All this gives grounds to say that in the process of teaching oral folk literature it is necessary to use ethnopedagogical examples and correct methods of work that allow students to ensure the integrity of morality.

KEYWORDS

folklore, teaching,
student, patriotism,
development

ARTICLE HISTORY

Received: 02.04.2024

Accepted: 13.05.2024

Giriş

Folklorun tarixi ilk insan məskənlərinin meydana gəldiyi dövrlərə qədər gedib çıxır. Xalqların şifahi poetik yaradıcılığı mövcud olduğu tarixdən bəri əhəmiyyətli uğurlar qazanmışdır. Belə ki, istər folklor materiallarının toplanmasında, istərsə də tədqiqatlarda nailiyyətlər əldə edilmişdir. Əsas problemlər Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatının növ və janr xüsusiyyətlərinə görə təsnifatı, aşiq poeziyasının obrazları, ayrı-ayrı dastanların ideya-məzmunu, quruluşu, poetikası, obrazların təhlili və mifik obrazların müxtəlif məsələlər baxımından hərtərəfli öyrənilməsidir. Zamanla mövzu ilə bağlı müxtəlif əsərlər yazılmış, lakin bəzi mövzular müəyyən qədər unudulmuşdur. Qeyd edək ki, ayrı-ayrı folklor obrazlarının kökünə, mənşəyinə və tarixi inkişafına işıq salmaq üçün araşdırmalara ehtiyac var.

Əsas hissə

Müasir dövr digər elmlər kimi, folklorun da qarşısına yeni tələblər qoymuşdur. İndi hər hansı bir problemin tədqiqində milli ədəbiyyatla kifayətlənmək düzgün olmaz. Bu problemə dünya ədəbiyyatı prizmasından baxmaq, onun müxtəlif xalqların şifahi ədəbiyyatında yerini müəyyən etmək, ona həqiqi məna vermək, mövcud nəzəriyyələrin ona olan münasibətini nəzərə almaq lazımdır. Eyni mənşəli türk xalqlarının ədəbiyyatı ilə paralellər apardıqda problemin bütün panoraması canlanır və obyektiv mühakimə yürütmək mümkün olur. Müxtəlif elmlərin birləşdiyi və bir-biri ilə əlaqəli olduğu bu dövrdə eyni problemə baxılarkən onların maraqları bəzən üst-üstə düşür. Ona görə də konkret problem həll edilərkən digər elmlərin nailiyyətlərindən istifadə edilməli, onların topladığı materiallar tədqiqata cəlb edilməlidir [12, s. 42].

Bu gün şagirdlərdə vətənpərvərlik hissinin gücləndirilməsi, onlara mərdlik, qəhrəmanlıq, qorxmazlıq kimi keyfiyyətlərin aşılınması xüsusilə əhəmiyyətlidir. Bu baxımdan yetişməkdə olan nəslin tərbiyəsində şifahi xalq ədəbiyyatı böyük rola malikdir. Folklorun müxtəlif janrlarında, xüsusən dastanlarımızda Vətənin dağlarında, düzlərində döyüş meydanlarında yaşayan, düşmənlərlə vuruşan, torpaqlarının toxunulmazlığı uğrunda və ya sevgi, məhəbbət yolunda döyüşən qəhrəmanların rəngarəng obrazları öz əksini tapmışdır [12, s. 41]. Onların arasında qılınc vurmaq, ox atmaq, at sürmək, güləşmək məharətində olan, kamandan, dəyənəkdən, top-tüfəngdən istifadə edən cəngavərlərimiz vardır. Gənc nəslə örnək olaraq təqdim olunan bu obrazları öyrənmək xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

F. Köçərli qeyd etmişdir: *“Hər bir millətin şöhrət və əzəmətinə, tərəqqi və səadətinə bais olan səbəblərdən biri də onun ədəbiyyatıdır. Ədəbiyyat xalqın aineyi-*

həqiqətnümasıdır ki, onun maddi və mənəvi tərəqqisini və istiqbalı üçün nicat və səadət yollarını eynilə göstərir. Ədəbiyyat ...millətin cisminə şəfa, ruhuna səfa, fikrinə cila, ağılna və təmami mənəvi və ruhani qüvvələrinə qol-qanad verib uca məqama qaldırır” [2, s. 6]. Tədqiqatlar göstərir ki, hələ qədim və orta əsrlərdə bədii ədəbiyyat nümunələrindən, xüsusilə dastanlardan tədris prosesində geniş istifadə edilmişdir. Erkən orta əsrlərdə Azərbaycanda məktəb və pedaqoji fikir tarixinə dair araşdırmalar göstərir ki, mədrəsədə dilçilik, ədəbiyyatşünaslıq, ədəbiyyat tarixi, ritorika kimi humanitar elmlər öyrənilirdi. XIX əsrin ortalarına qədər Azərbaycanda təhsilin əsas istiqaməti mollaxana və mədrəsələr olmuşdur. Məktəb və mədrəsələrin qabaqcıl müəllimləri klassik Şərq ədəbiyyatının, o cümlədən Azərbaycan ədəbiyyatının öyrənilməsinə müəyyən yer ayırırdılar. XX əsrin əvvəllərində Azərbaycanda mədəni-maarif və məktəb işi canlanmağa başlayır. Bakı, Gəncə, Şuşa, Şəki, Şamaxı, Salyan və digər şəhərlərdə ibtidai məktəblərin sayı artır, dərsliklərin nəşrində irəliləyişlər müşahidə olunur. Bu dövrdə maarifpərvər yazıçılar, mütərəqqi pedaqoqlar şagirdlərin ədəbi tərbiyəsini təşkil etmək məqsədilə klassiklərin və çağdaş yazıçıların əsərlərini nəşr etməklə yanaşı Şərq, rus və Avropa ədəbiyyatından tərcümə və sitatlar gətirirdilər.

Ədəbiyyat şagirdin şəxsiyyətinin, dünyagörüşünün, zövqünün, ünsiyyət və idrak qabiliyyətlərinin formalaşması baxımından xüsusi əhəmiyyət kəsb edən fəndir. İnsan kapitalının yaradılmasında, rəqabətqabiliyyətli təhsil nəticələrinin formalaşmasında ədəbiyyatın tədrisinin rolu böyükdür. Ədəbi əsərlərin tədrisi zamanı şagirdlərin şifahi və yazılı nitqi tədricən cəlalanır. Şagirdlər ana dilində yazılmış əsərlərdə dilin gözəlliyini, dərin düşüncə zənginliyini, ifadəliliyini görürlər. Tədris prosesində obrazlı sözün yaratdığı bədii sözdən istifadə bacarıqları, bədii ifadəlilik, emosionallıq və düşüncə qabiliyyəti haqqında aydın təsəvvürlər yaranır, bunun əsasında da şagirdlərin nitqi zənginləşir. Azərbaycan gəncliyi xalqların minilliklər boyu formalaşmış etnik davranışlarını və intellektini, mədəni nailiyyətlərini mənimsəməlidirlər ki, dəyişən dünyanın genezisi ilə şüurlu şəkildə ayaqlaşib öz mədəniyyəti və mədəni irsini müəyyən edə bilsinlər. Müşahidələr göstərir ki, bu xalqın ədəbiyyatı iqtisadi, sosial və texnoloji yeniliyin əsasını təşkil edir. Bu da özlüyündə orta məktəbdə ədəbiyyat fənninin məzmununun yenilənməsini, yeni forma və çalar almasını zəruri edir. Şagirdlərin bilik və bacarıqlarının formalaşmasında zəruri fənn materiallarının seçilməsi və dərsliklərə salınması, onların yetişməkdə olan nəsllə öyrədilməsi müasir mürəkkəb mədəni-ideoloji mübarizədə xüsusi əhəmiyyət kəsb edir [7, s. 28]. Yaddaş məktəbindən düşüncə məktəbinə, ənənəvi təhsil proqramlarından yeni fənn planlarına, yeni tədris metod və formalarına keçidi şərtləndirən müasir ictimai şüur və ictimai münasibətlər hər bir fənn üzrə yeni yol strategiyası müəyyən etmişdir.

Bu gün təhsilin qarşısında duran ən vacib məsələlərdən biri, bəlkə də, birincisi, şagirdlərdə vətənpərvərlik hissinin inkişaf etdirilməsidir. Bu məsələ hər dövrdə öz aktuallığını qoruyub saxlaya bilmişdir. Xalqımız yeni nəslin el-obasına, ulu babalarının adət-ənənələrinə, öz soykökünə, ən əsası da vətəninə sevgi, məhəbbət ruhunda tərbiyə olunmasına həmişə məsuliyyətlə yanaşmış, bu işə həyatı əhəmiyyətli məsələ kimi dəyər vermişdir. Vətənpərvərlik şüuru bir millətin digər millətlərdən fərqlənməsi, onun digər dövlətlər tərəfindən tanınması, ən əsası isə yaratdığı dövlətin suverenliyi, varlığı ilə təcəssüm olunur. Hər bir insan öz vətəndaşlıq borcunun müəyyən bir hissəsini tutduğu vəzifəni layiqincə yerinə yetirməklə ödəmiş olur. Müəllim isə vətəninə, millətini, dövlətini, dinini düzgün anlayan və sevən vətənpərvər vətəndaşlar yetişdirməklə bu borcu ödəmiş olur.

Ədəbiyyat öz daxilində yaranma formasına görə iki yerə ayrılır:

- 1) şifahi yaradıcılıq nümunələri,
- 2) yazılı nümunələr.

İlk olaraq xalq tərəfindən yaradılan, dildən-dilə gəzən şifahi yaradıcılıq nümunələri, daha sonra isə şifahi şəkildə yaranan nümunələrin qələmə alınması vasitəsilə yazılı nümunələr meydana gəlmişdir.

Ümumtürk dünyasında folklorumuz xeyli uğurlu yol qət edərək əsaslı izlər qoymuşdur. Günümüzdə folklorun tədqiqi mühüm məsələlərdən biridir. Qəhrəmanlıq tarixi, adətən, vətənin ərazi bütövlüyü təhlükə altında olduqda, xüsusən yadelli düşmənlərlə mübarizə aparan zaman formalaşır. Döyüşçüləri mübarizənin sonunun gözəl olacağına inandırmaq, onlarda ruh yüksəkliyi yaratmaq üçün vətənpərvərlik ruhunda atalar sözləri, şeirlər, qəhrəmanlıq nəğmələri, dastanlar yaradılmış və dildən-dilə düşmüşdür. Şifahi xalq ədəbiyyatının ən gözəl nümunələrindən olan dastanlar, əslində, ozan yaradıcılığı vasitəsilə ədəbiyyata gəlmişdir. Dastan yaradıcılığı ümumtürk xalqlarının vahid düşüncəsinin göstəricisidir.

Azərbaycan ədəbiyyatında qəhrəmanlıq dastanlarının ən gözəl nümunələri sırasında “Kitabi-Dədə Qorqud”, “Koroğlu”, “Qaçaq Nəbi”, “Qaçaq Kərəm” və s. misal göstərə bilərik. Bu dastanların hər biri öz dövrünün aynasıdır. Qəhrəmanlıq dastanlarımızda göstərilən vətənə sevgi, qorxmazlıq, cəsurluq və haqq-ədalət uğrunda mübarizə bu günümüzdə də aktualdır. Bitən hər gün tarixə çevrilir. Müəllimlər dastandakı hadisələrdən nümunələr gətirməklə, qəhrəmanların hansı məqsədləri qarşıya qoyduqlarını izah etməklə qəhrəmanlıq dastanlarının tədrisi zamanı şagirdlərdə vətənpərvərlik hissinə mükəmməl şəkildə inkişaf etdirə bilərlər.

Qəhrəmanlıq dastanlarına misal olaraq göstərə biləcəyimiz ən dəyərli abidə “Kitabi-Dədə Qorqud”dur (bütöv adı “Kitabi-Dədəm Qorqud əla lisani taifeyi-Oğuzhan). Soy-

kökümüzə qayıdırsa, milli-mənəvi şüurun yüksəlişində “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanının oyada biləcəyi təsiri başqa şifahi və yazılı abidələrdə görmək, demək olar ki, mümkün deyil. Bu dastan Azərbaycan türklərinə öz milli mənşəyi, mənəvi dəyərləri, ədəbiyyatı, folkloru, həyat tərzini və dünyagörüşü baxımından özünəməxsusluğunu hər cəhətdən sübut edir. Eposun milli tutumu onun özündən sonrakı dövrlərdə də Azərbaycan xalqının düşüncə gücünün inkişafına, şifahi xalq ədəbiyyatının genişlənməsinə qüvvətli təsir göstərə bilmişdir. Dastanda bir şəxsiyyətin fiziki, əqli, mənəvi və estetik cəhətdən formalaşmasına kömək edən dəyərli öyüd-nəsihətlər, aforizmlər yer alır. “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanı epos olmaq baxımından bu gün cəmiyyətimizdə güclü mövqeyə malikdir. Dastan müəyyən tarixi dövrdə etnoslararası müharibələrin və münaqişələrin nəticəsi olaraq meydana gəldiyindən onun əsas məzmununu qoçaqlıq, qəhrəmanlıq, vətənpərvərlik kimi dəyərli mövzular təşkil edir [5, s. 115]. Dastanın tədrisinin əsas məqsədlərindən biri də şagirdlərin mənəvi cəhətdən güclənməsinə, onların daxili dünyalarının zənginləşməsinə kömək etməkdir. Müstəqilliyimizin, milli yaddaşımızın güclənməsində, böyüməkdə olan yeni nəslin milli-mənəvi dəyərlər ruhunda yetişdirilməsində, tarixən formalaşmış dəyər və ənənələrin gələcək nəsillərə ötürülməsində “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanını zəngin imkanlara malikdir. Dastandakı igidlərin vətənpərvərlik tərbiyəsi, vətən, el-obanın müdafiəsi yolunda əzabları müasir dövrümüz üçün əsl tərbiyə, nümunə məktəbidir. Hal-hazırda bu dastan haqqında məlumatı olmayan istənilən alimin türk xalqlarının tarixi, mədəniyyəti, psixologiyası, etnoqrafiyası, folkloru, mənəvi dünyası və ən əsası da qəhrəmanlığı, vətənpərvərliyi haqqında hər hansı bir tədqiqat işini, araşdırmanı apara bilməsi mümkün deyil.

Azərbaycan xalq yaradıcılığında “Koroğlu” dastanı böyük ədəbi-bədii dəyərə, dərin ideya-məzmunla malik qiymətli incilərdəndir. Bədii sözün ecəzkar gözəlliyi və qüdrətli təsirini yaşadan bu dastan gənc nəsle vətənpərvərlik, mərdlik, doğruluq, beynəlmiləçilik, təbiət gözəlliklərinə məhəbbət kimi keyfiyyətlərin aşılmasında qiymətli mənbə, təsirli vasitədir. Həm ədəbi, həm də bədii dəyərə malik bu sənət abidəsi 17 qoldan ibarətdir. Zamanında yaradılan və hazırda tədqiq olunan hər bir qol müstəqil mənə xüsusiyyətlərinə malik olub, ayrı-ayrılıqda müstəqil bir əsər təsiri bağışlayır. Hər qolda vətənpərvərlik, qəhrəmanlıq, mərdlik, mübarizlik kimi dəyərli keyfiyyətlər təsvir olunur [3, s. 65]. Orta məktəblərimizdə verilən proqrama uyğun olaraq, həmçinin ali məktəblərin filologiya fakültələrində “Koroğlu” dastanının tədrisinə ayrıca dərs saati verilir. Bu əsər vasitəsilə şagirdlərdə vətənpərvərlik hisslərini daha da inkişaf etdirmək, eləcə də öz soykökümüzə hörmət, məhəbbət kimi duyğular aşılamaq daha əlverişlidir.

Bu cəhətdən müəllimlər əsərin tədrisinə xüsusi diqqət yetirməli və dastanın tədrisi

zamanı vətənpərvərliklə bağlı məqamların üzərində daha çox dayanmalıdırlar.

Nəticə

Bütün folklor nümunələrinin tədrisinin vahid məqsədi vardır. Bu məqsəd şagirdlərdə hələ uşaqlıqdan haqsızlığa, zülmə, ədalətsizliyə kəskin etiraz, dövlətimizə, millətimizə, adətlərimizə, vətənimizə sevgi yaratmaq, eyni zamanda onların bir şəxsiyyət kimi formalaşmalarına yardım etməkdən ibarətdir. Tarixi faktların bəzilərində müəyyən dəyişikliklər ola bilər, lakin ədəbiyyat və tarix fənni birlikdə, integrativ şəkildə öyrədildikdə hadisələr uşaqlar üçün daha aydın olur. Uşaqlar hər bir dövlətin sabahıdır. Ona görə də düzgün tərbiyə ən vacib amildir. Məhz bu məsələdə də xalq ədəbiyyatı örnəklərinin, xüsusilə də qəhrəmanlıq dastanlarının tədrisinin özünəməxsus yeri vardır. Qəhrəmanlıq dastanlarının tədrisi nəticəsində şagirdlərdə vətənpərvərlik hissinin inkişaf etdirilməsi günümüzün aktual məsələlərindən biridir. Bu mənada hər bir müəllim bu dastanların tədrisinə xüsusi qayğı və diqqətlə yanaşmalıdır.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1. Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi. (2004). I cild. Bakı, Elm. 353 s.
2. Azərbaycan Respublikasının ümumtəhsil məktəbləri üçün ədəbiyyat fənni üzrə təhsil proqramı (kurikulumu). (2013). Bakı, 93 s.
3. Əfəndiyev P. (1992). Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatı. Bakı, Maarif. 477 s.
4. Əliyev K. (2017). Çağdaş folklorşünaslığın problemləri. Bakı, Elm və təhsil. 362 s.
5. Hacıyev T. (2014). Dədə Qorqud kitabı: tariximizin ilk yazılı dərsliyi. Bakı, Elm və təhsil. 344 s.
6. Həsənlı B. (2016). Ədəbiyyatın tədrisi metodikası. Bakı, Müəllim. 208 s.
7. Hüseynoğlu S. (2020). Ədəbiyyatın metodikası. Laboratoriya məşğələləri (dərs vəsaiti). Bakı, 176 s.
8. İsayev İ. (2014). Pedaqoji irsimizdən: Molla Vəli Vidadidən Hacı Kərim Samıhyadək. Bakı, ADPU. 406 s.
9. Ümumtəhsil məktəblərinin V – XI sinifləri üçün ədəbiyyat proqramı. (2012). 205 s.
10. Yusifova K. (2020). Qəhrəmanlıq dastanlarının tədqiqində tərbiyə məsələləri. Pedaqoji Universitetin Xəbərləri: Humanitar, ictimai və pedaqoji-psixoloji elmlər seriyası, № 3, s. 40 – 46.